

Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi

Göktürk TÜYSÜZOĞLU¹

Öz

Farklı coğrafi, toplumsal ve sosyo-ekonomik gerçekliklere eklenmiş bölgelerin kesişim noktasında bulunan Karadeniz Havzası, Soğuk Savaş sonrası kapsam ve anlam bakımından ciddi bir başkalaşıma uğramıştır. Bu değişim havzanın yapısını ve görünümünü önemli oranda farklılaştırmış ve bölgenin içselleştirdiği çatışma yoğun ilişkiler ağının da konsolide edilmesini beraberinde getirmiştir. Uluslararası sistem bağlamında yaşanmaya başlanan hegemonya çok kutupluluk mücadelesinin Karadeniz Havzası'na olan olumsuz siyasal yansıması, havzanın çatışma yoğun ilişkiler ağına eklenmesinin en önemli nedeni olarak görülmelidir. Bunun yanı sıra ekonomik azgelişmişlik, serbest pazar ekonomisine geçiş aşamasında yaşanan büyük çaplı sosyal problemler ve gecikmiş bir milliyetçiliğin siyasal arenaya iç çatışma ve katliamlar çerçevesinde yansıyan görünümleri, tarihsel ve etno-kültürel problemlerle birleştiği noktada, havzadaki çatışma ortamını güçlendirmektedir. Bu çalışma, Karadeniz Havzası'ndaki çatışma yoğun ilişkiler ağını, savunmacı realizm ve saldırgan realizm bağlamında değerlendirecek ve bu dikotominin havzadaki siyasal işleyişe olan etkisini örneklerle açıklamaya çalışacaktır.

Anahtar kelimeler: *Geniş Karadeniz Havzası, Neorealizm, Kenneth N. Waltz, güvenlik ikilemi, Rusya.*

¹ Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gktrkt@gmail.com

Assessing the Reality of Conflict at the Black Sea Basin within the Context of Defensive Realism and Offensive Realism

Abstract

Black Sea Basin, which situated at the junction point of different geographical and socio-economic authenticities, has varied seriously in terms of scope and intention. This change has differentiated the structure and outlook of the basin and implied consolidation of the conflict-based multilateral relations that the region has interiorised. Negative reflection of the contention of hegemony and multipolarity at the international system is the most significant reason of the intensity of conflict that has been realised at the basin. Besides; economical underdevelopment, full-scale social problems that has been shown up at the economical transition into the market economy and the bloody pictures of a late nationalism strengthens the political collision when it has associated with the historical and ethno-cultural problems at the basin. This study will deal with the conflictual political outlook of the basin within the context of defensive realism and offensive realism. This work will also try to explain the effect of this dichotomy at the political functioning of the Black Sea basin.

Keywords: *Wider Black Sea Region, Neorealism, Kenneth N. Waltz, security dilemma, Russia.*

1. Giriş

Karadeniz Havzası; ulus devlet, güç ve çıkar odaklı sistemik yapısı ile çatışma faktörünün ön planda olduğu ve hem havzada yer alan aktörler bazında hem de havza ile ilgili küresel ve bölgesel aktörler ekseninde çıkar farklılaşması ve rekabete dayalı kutuplaşmanın ayyuka çıktığı bir coğrafi alanı nitelemektedir. Karadeniz Havzası'nda çatışma gerçekliğinin bu kadar baskın olmasının biri içsel diğeri de dışsal iki önemli nedeni vardır. Karadeniz Havzası tanımının içerdiği coğrafi alan kapsayıcılığının Soğuk Savaş sonrası ciddi bir başkalaşıma uğraması bunlardan en önemlisi olarak görülebilir. Zira bu başkalaşım sonrası tarihsel, sosyo-kültürel, kimlik odaklı ve psiko-sosyal anlamda çok farklı içeriklere sahip olan coğrafi unsurların Karadeniz Havzası ana başlığı altında değerlendirilmeye çalışılması, farklı gerçekliklere ve çıkar algılamalarına sahip bölgelerin/ülkelerin birbirleriyle çatışmaya başlamalarına ve ortak bir paydada buluşmamalarına neden olmuştur. Çatışma merkezli anlayışı güçlendiren ikinci neden ise dışsal/sistem tabanlı olarak adlandırılabilir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, sisteme hâkim olan Avro-Atlantik Dünyası ile Rusya ve Çin gibi yükselen küresel güçlerin, sistemin yapısına ve geleceğine yönelik güç temelli bir anlaşmazlığa sürüklenmeleri, hegemonya kavramı ile çok kutupluluk arasındaki mücadelenin keskinleşmesine ve çatışma gerçekliğinin güçlenmesine neden olmaktadır. Karadeniz Havzası da uluslararası sistemik mücadelenin odaklandığı temel alan haline gelmiş olan Avrasya'nın bir alt bileşeni olarak, Avro-Atlantik Dünyası ile Rusya arasındaki rekabete dayalı çatışmanın merkezi haline gelmektedir.

Buna karşın Karadeniz Havzası'nda bölgesel işbirliğini beraberinde getirecek girişimlerin sayısının ve kapsayıcılığının arttığını gözlemliyoruz. Bunun en önemli nedeni, sahip olunan ekonomik, ticari ve enerji tabanlı potansiyelin değerlendirilebilmesi ve havza ülkelerinin tümünü ilgilendiren bölgesel güvenlik ve çevre güvenliği gibi sorunlarla başa çıkılabilmesi noktasında ulus devletlerin tek başlarına alacakları kararların, sahip oldukları gücün ve caydırıcılığın yeterli olmamasıdır. Ancak, yine de havzada ortaya konan işbirliği girişimlerinin de genel manada çatışma iklimini yadsıyan bir karaktere sahip olmadığını, hatta belirli düzeylerde ve alanlarda da olsa bölgesel işbirliğinden çok bölgesel çatışma iklimini kuvvetlendiren birer faktör haline geldiğini söyleyebiliriz. Çok farklı kimlikleri, siyasal anlayışları ve coğrafi gerçeklikleri bünyesinde barındıran ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle SSCB'nin ideoloji ile perdelenmiş siyasal-sistemik hâkimiyetinden kurtulan Karadeniz Havzası çatışmaya eklemlenmiş önemli

bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Soğuk Savaş esnasında dondurulmuş olan toplumsal, tarihsel, etno-kültürel, dinsel ve siyasal problemlerin yeniden canlanması ve havzanın gecikmiş bir milliyetçi uyanış ile sarmalanarak ulusal güç, çıkar ve kapasite rekabetine dayalı realist bir anlayışı içselleştirmesidir.

Çalışmamız kapsamında öncelikle Geniş Karadeniz Havzası tanımını değerlendirecek ve havzanın içerisinde bulunduğu güncel bölgesel konumu ele alacağız. Daha sonra ise savunmacı realizm ve saldırgan realizm kavramlarının içerikleri üzerinde duracağız. Çalışmanın son bölümünde ise Karadeniz Havzası'ndaki çatışma gerçekliğini savunmacı ve saldırgan realizm kavramları çerçevesinde anlamlandıracağız.

2. Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü ve Geniş Karadeniz Havzası

Karadeniz Havzası, bulunduğu coğrafya ve taşıdığı tarihsellik açısından çok önemli sayılabilecek bir alanı ifade etmektedir. Bu havza, yalnızca doğal kaynaklara sahip olması ve petrol ile doğalgaz aktarım alanı haline gelmesi ile değil, aynı zamanda doğu-batı ve kuzey-güney eksenindeki konumu ile de ilişkilendirilmelidir.

Karadeniz Havzası; Orta Asya, Hazar ve Kafkaslar ile Balkanlar'ı, Rusya ve Ukrayna'nın temsil ettiği kuzey ile Türkiye üzerinden güneyi, genel anlamda da Asya ile Avrupa'yı bir araya getiren bir coğrafyayı ifade etmektedir. Çoğu kişi için Karadeniz deyince akla yalnızca bu denize kıyısı olan ülkeler gelmektedir. Fakat bugün, Karadeniz Havzası deyimi ile çok daha geniş bir coğrafyadan dem vurulmaktadır. İşin gerçeği, Karadeniz Havzası'nın tam olarak neresi olduğu ve hangi bölgeleri kapsadığı konusunda üzerinde tam olarak anlaşılabilmiş bir tanımlama yoktur. Aslında, Karadeniz Havzası tanımlaması yalnızca coğrafi gerçeklere dayalı olarak değil; askeri, ekonomik, siyasi ve kültürel faktörler de değerlendirilerek kullanılmaktadır.² Karadeniz Havzası tanımının bu kadar geniş olarak algılanması genel olarak Soğuk Savaş sonrası ortaya konmuş olan bir tutumdur ve henüz herkesçe kabul edilebilmiş değildir. Günümüzde Karadeniz Havzası denince; Kafkasya'nın tamamı, Doğu ve Güneydoğu Balkanlar, Ukrayna ve Rusya'nın güneyi ile Türkiye akla gelmektedir. Dikkat edilirse, Karadeniz Havzası'nın tıpkı eskiden olduğu gibi Doğu ile Batı arasında bir bağlantı noktası, bir sınır çizgisi oluşturduğu görülebilecektir. Ne var

² Ronald Hatto and Odetta Tomescu, "The EU and the Wider Black Sea Region: Challenges and Policy Options", *Garnet Policy Brief*, No. 5, 2008, p. 1.

ki, Karadeniz Havzası ve bu havzada yer alan halklar, Batılıların bilinçaltında hep ötekileştirilen unsur konumunda kalmıştır.³

Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin sayısı Soğuk Savaş döneminde yalnızca 4 iken (SSCB, Türkiye, Bulgaristan, Romanya), Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bu rakam artmış ve 6'yı bulmuştur. Bu devletler; Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'dir. Yani, 'Karadeniz Havzası' denildiği anda direkt olarak aklımıza gelmesi gereken ülkeler bunlardır. Ne var ki, 1992'de kurulmuş olan KEİT'in Karadeniz'e kıyısı olmayan devletleri de Karadeniz Havzası'na dâhil ettiğini görüyoruz. Bu devletler; tarihsel boyutu haiz bağlar, coğrafi yakınlık ve ekonomik ilişkileri neticesinde Karadeniz Havzası'na ait olarak kabul edilmişlerdir.⁴ İşte, tam da bu noktada 'Geniş Karadeniz Havzası' adı verilen bir coğrafi anlamlandırma literatüre dâhil olmuştur. Üstelik bugün Karadeniz Havzası denildiği an tüm küresel/bölgesel aktörlerin üzerinde durduğu tanımlama da KEİT eliyle siyasal/bölgesel anlamda ilk kez ortaya konmuş olan bu adlandırma olmaktadır.⁵

Havza; dağ ve tepelerle sınırlanmış, suları aynı denize akan kara parçası, deniz boyunca uzanan kıyı ya da bölge olarak tanımlandığına göre, Karadeniz de büyük bir havzadır. Zira bu denize akan Tuna, Dinyeper, Don, Volga gibi nehirler ve bu denizi çevreleyen Balkan Dağları, Transilvanya Alpleri, Kafkas Sıradağları ve Kuzey Anadolu Sıradağları bulunmaktadır. Bu durumda Karadeniz Havzası'nı, Tuna, Dinyeper ve Don Nehirleri'nin üzerinden geçerek Karadeniz'e ulaşan; Balkanlar, Kafkaslar ve Anadolu'yu da içerisine alan coğrafi bölge olarak görebiliriz.

SSCB'nin dağılmasının ardından Karadeniz Havzası'nda bağımsız hareket etmeye başlayan yeni devletlerin ortaya çıkması, bu devletlerin hemen hepsinin etnik ve dinsel kaynaklı siyasal problemler yaşaması ve bölgede kanlı iç savaşların patlaması, Batı Dünyası'nın dikkatini Karadeniz Havzası'na çekmiştir.⁶ Havzanın üzerindeki Sovyet gölgesi de ortadan kalkınca, başta ABD olmak üzere Batılı devletler ve kurumlar rahatlıkla bölgeye nüfuz etmeye ve Rusya'nın dolduramadığı boşluğu, Türkiye'nin

³ Aurelian Stinga, "European Security in the Wider Black Sea Area", *USAWC Strategy Research Project*, No. 12, 2007, p. 1.

⁴ Ines Hartwig, "Black Sea Economic Cooperation Process", *EIPASCOPE*, No. 1, 1997, pp. 1-2.

⁵ Mustafa Aydın, "Europe's New Region: The Black Sea in the Wider Europe Neighbourhood", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 5, No. 2, 2005, pp. 257-283.

⁶ Mustafa Aydın, "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament", *Center for Strategic Research*, 2000, pp. 10-13.

de yardımlarıyla, doldurmaya başlamışlardır. 1990'ların başından itibaren Avrasya Coğrafyası'nda kartlar yeniden dağıtılmaya başlanırken, Karadeniz Havzası bu dağıtımın merkezinde bulunuyordu.⁷ İşte, Geniş Karadeniz Havzası tanımı tam da bu noktada ortaya çıktı.

Karadeniz Havzası'na dâhil olan bölgelerin ve ülkelerin sayısının fazlaştırılmasının bir diğer sebebi de, günümüzde Geniş Karadeniz Havzası'nda yer aldığını belirttiğimiz ülkeler arasındaki ekonomik yakınlıktır. Karadeniz, tarih boyunca Avrupa'dan Hazar'a uzanan ticaret yollarının kesişme noktasında bulunmuştur. Karadeniz'e egemen olan güçler de Doğu'dan Batı'ya yapılacak göçleri ve mal ticaretini kontrol eder hale gelmiştir. Ticaretin ve insan hareketliliğinin çok arttığı günümüzde, Karadeniz'e egemen olan tek bir siyasal güç de olmadığı için, düzenin sağlanması adına bölge devletlerinin işbirliği içerisinde hareket etmeleri gerekmektedir.⁸ İşbirliğinin sağlanması da ancak Doğu Avrupa, Balkanlar, Türkiye ve Kafkaslar bölgelerinde yer alan devletlerin bir arada hareket etmeyi öğrenmeleri ile mümkün olabilecektir.

Yine de, Geniş Karadeniz Havzası deyimini en çok kullanan aktörler AB ve ABD'dir. Enerji kaynakları açısından çok zengin olan Hazar Havzası'nın, bu kaynaklarını ancak Karadeniz üzerinden Avrupa'ya ulaştırabilecek olması önemlidir.⁹ Bölge, aynı zamanda Rusya'nın arka bahçesinde yer almakta ve bu ülkenin dış politika hamlelerini yakından takip etme olanağı tanımaktadır. Bunun yanı sıra, Ortadoğu ve Orta Asya'ya çok yakın olması ve AB'nin güvenliği açısından çok büyük önem taşıması gibi nedenler dolayısıyla, bölge Atlantik Dünyası nezdinde tek parça olarak algılanmaktadır. 11 Eylül 2001 sonrası, NATO'nun 2002 yılında gerçekleştirdiği Prag Zirvesi sonrası teşkilatın doğuya doğru genişlemesi ve 'yeni yetenekler' kazanarak, sonunda, Karadeniz ve Hazar Havzaları'nı da içerisine alması konusunda görüş birliğine varılmıştır.¹⁰ Bu zirvenin ardından, Bulgaristan ve Romanya gibi Karadeniz'e kıyısı bulunan devletler NATO'ya kabul edilmiş ve Avro-Atlantik Dünyası'nın yeni hedefinin genelinde Avrasya Coğrafyası'nda, özelde de Geniş Karadeniz Havzası üzerin-

⁷ Yannis Tsantoulis, "Geopolitics (Subregionalism), Discourse and a Troubled 'Power Triangle' in the Black Sea", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No. 3, 2009, pp. 243-258.

⁸ Ahmet İmre, "Financial Cooperation Within the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 6, No. 2, 2006, pp. 243-255.

⁹ Ersan Bucutoğlu and Gökhan Koçer, "Politico-Economic Conflicts in the Black Sea Region in the Post Cold War Era", *OSCE Yearbook*, 2006, p. 112.

¹⁰ Gülnur Aybet, "The Evolution of NATO's Three Phases and Turkey's Transatlantic Relationship", *Perceptions*, Vol. 17, No. 1, 2012, pp. 19-36.

de siyasal, askeri ve ekonomik etkinlik kurabilmek olduğu anlaşılmıştır. 2004'te İstanbul'da gerçekleştirilen NATO Zirvesi sonrası, Balkanlar'dan sonra Kafkaslar ile de ilgilenileceği ve NATO'nun Karadeniz'e savaş gemileri sokarak bu bölgede Rusya'nın elinde olan güç tekeline kırmayı amaçladığı ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede NATO, Montrö'nün değiştirilmesi ve Akdeniz'deki Aktif Çaba (Active Endeavour) Misyonu'nun bir benzerini Karadeniz'de de gerçekleştirmek gibi hedefler belirlemiştir.¹¹

Tüm bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, Geniş Karadeniz Havzası adlandırmasının Avro-Atlantik Dünyası'nın çıkarlarına uygun bir siyasal anlamlandırma olduğunu ve Karadeniz'i çevreleyen tüm coğrafyaları bir bütün olarak görerek, tek bir merkezden şekillendirerek Avro-Atlantik Dünyası'nın sistemsel hegemonyasına eklemeyi hedeflediği anlaşılabilmektedir. 2007 yılına değin birbirine paralel olarak gerçekleştirilmiş olan NATO ve AB genişlemeleri de bunu kanıtlamaktadır. Yani Geniş Karadeniz Havzası, coğrafi olmaktan daha çok sistemsel-siyasal bir adlandırmadır.

Geniş Karadeniz Havzası tanımlamasına karşı çıkan en önemli aktör, Soğuk Savaş döneminde, SSCB adı altında havzayı siyasal kontrolü altında tutmuş olan Rusya'dır. 1990'lı yıllarda yaşadığı dönüşüm süreci esnasında havzadaki siyasal işleyişten uzak durmak zorunda kalan Rusya, milenyum sonrası dönemde ekonomik ve siyasal olarak güçlenmesi ile birlikte yönünü tekrar Karadeniz'e çevirmiştir. Avro-Atlantik Dünyası'nın sistemsel hegemonyasına karşı, çok kutuplu bir küresel yapılanma arzulayan Rusya, özellikle Karadeniz Havzası'nda kuracağı etkinliğin, hatta hegemonyanın, kendi sistemsel algısını güçlendirecek en önemli faktör olduğunun bilincindedir. Yakın çevre politikası ekseninde Karadeniz Havzası'nda yer alan eski SSCB topraklarını kendi siyasal/ekonomik nüfuzuna eklemeyi hedefleyen Rusya'nın son dönemde ortaya koyduğu Avrasya Ekonomik Birliği projesi,¹² Avrasya geneli ve Karadeniz Havzası özelinde yaratmak istediği bölgesel hegemonyanın bir ifadesi olarak görülebilir.

Geniş Karadeniz Havzası tanımlamasının, Avro-Atlantik Dünyası tarafından, eski SSCB topraklarına yönelik sistemsel hegemonya yaratabilme düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya konduğunu düşünen Rusya, bu tanım-

¹¹ Nurşin Ateşoğlu, *Güney, Batı'nın Yeni Güvenlik Stratejileri AB-NATO-ABD*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 52-57.

¹² Rilka Dragneva and Kataryna Wolczuk, "Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?", *Chatham House Briefing Paper*, 2012, pp. 1-16.

lamayı kendisine yönelik bir tehdit olarak görmektedir. NATO genişlemele-
rine karşı çıkması, bunu ABD ve AB nezdinde paylaşması, hatta NATO'ya
üye olmayı amaçlayan Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerin yönetimleri nez-
dinde uyguladığı siyasal baskı, Rusya'nın ne denli ciddi olduğunu kanıtlayan
hususlar olarak görülmelidir.¹³ Rusya, bu bağlamda, Montrö Sözleşmesi'nde
Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin bu denize girmele-
rini sağlayacak bir değişikliğin yapılmasına karşı çıkmaktadır. Zira böyle bir
değişiklik durumunda, başta ABD olmak üzere, Karadeniz'e kıyısı olmayan
ülkelerin savaş gemileri bu denize girecek ve böylece Rusya'nın havzadaki
gücü ve etkinliği sınırlanabilecektir. NATO'nun Karadeniz'e girişi anlami-
na gelecek olan bu değişiklik, Rusya'nın siyasal/askeri baskısını yakından
hisseden Ukrayna ve Gürcistan gibi devletlerin NATO üyelik istemlerini de
yeniden gündeme getirecektir. Bu çerçevede, Rusya'nın, Montrö Sözleşme-
si'nin değiştirilmesine karşı çıkan NATO üyesi Türkiye ile aynı paydada bir
araya geldiğini görüyoruz. Türkiye kendi bölgesel gücünün sınırlanabileceği
ve Boğazlar Bölgesi'nde büyük bir çevresel tehdit ile karşı karşıya kalabi-
leceği gerekçesiyle Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine karşı çıkmak-
tadır. Yine, yumuşak güce dayalı dış politika paradigmasının, Rusya-NATO
gerginliği bağlamında bölge ülkeleri nezdinde anlamsızlaşabileceği ve dip-
lomatik/bölgesel gücünün azalabileceği endişesi de Türkiye'nin Montrö ko-
nusunda oldukça ketum bir tutum sergilemesini beraberinde getirmektedir.
Bunun yanı sıra, Türkiye, enerji kaynakları açısından bağımlı olduğu Rusya
ile ilişkilerinin bozulabileceği gerekçesiyle de Montrö Sözleşmesi'nin, kıyı-
daş olmayan devletler lehine bozulmasına karşı çıkmaktadır.¹⁴

KEİT'in Avro-Atlantik Dünyası'nın desteği ile bu ittifakın havzadaki
partneri Türkiye tarafından işlevsel hale sokulmaya çalışılması Rusya'da
tedirginlik yaratmaktadır. Bu nedenle, Rusya, bir yandan KEİT üyeliği çer-
çevesinde örgütü kendi çıkarlarına uygun bir görünüme büründürmeye ve
Avro-Atlantik Dünyası'nın değerleri ve çıkarlarından uzaklaştırmaya çalış-
ırken, diğer yandan Avrasya Ekonomik Birliği adı altında havzaya hitap
eden ve tamamıyla kendi kontrolünde olacak bir bölgesel kurumsallaşma
yaratma çabasındadır.

Alexander Goncharenko günümüzde Karadeniz Havzası'nın tam ola-
rak neyi ifade ettiğini çok iyi bir şekilde özetlemiştir:

¹³ Julianne Smith, "The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Deja Vu?", *CSIS Project*, 2008, pp. 8-16.

¹⁴ F. Stephen Larrabee, "The United States and Security in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No. 3, 2009, pp. 301-315.

“Klasik jeopolitik teorilere göre, Karadeniz Havzası, Avrasya’da düzenin ve güvenliğin en önemli köşe taşlarından biridir. Bu bölge sahip olduğu doğal kaynaklar, enerji ve ulaşım hatları ile çok hassas bir alandır. Karadeniz Havzası, kalpgah (heartland) ve kenar kuşak (rimland) teorilerinin de kesişim alanını oluşturmaktadır. Bu bölge üzerinde sağlanacak hâkimiyet, Avrasya egemenliğini de beraberinde getirecektir. Bu nedenle Karadeniz Havzası; siyasal, askeri, finansal, vb. alanlarda tüm küresel aktörlerin ilgi alanında bulunmaktadır.”¹⁵

Karadeniz Havzası, bünyesinde barındırdığı farklı sosyo-kültürel, tarihsel, etnik ve coğrafi gerçeklikler nedeniyle çatışmaya yatkın bir bölgesel görünüme haizdir. Soğuk Savaş sonrası yeniden yapılandırılmaya çalışılan alan tanımlaması neticesinde belirginleşen bölgesel/siyasal ayrımlar da çatışma faktörünün altını çizmektedir. Havzanın, uluslararası sistem ekseninde süregelen büyük çaplı güç mücadelesinin üzerine odaklandığı Avrasya’nın alt bileşeni olması da bölgede çatışma faktörünün ağır basmasında etkilidir. SSCB’nin ideoloji tabanlı askeri-siyasal baskısından kurtularak bağımsızlığa kavuşan ya da bağımsız dış politika izleyebilme yetisi kazanan havza ülkelerinin ulus devlet ve ulusal güç ile çıkar odaklı milliyetçi uyanışlarını oldukça geç bir zaman diliminde gerçekleştirmek zorunda kalmaları, havzada çatışmacı bir ortamın oluşması yönünde önemli bir kırılma noktası yaratmıştır. Havza ülkelerinin gerek kendi aralarında (Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ merkezli savaş ve Rusya ile Gürcistan arasında 2008 yılında yaşanan savaş)¹⁶, gerekse de kendi içlerinde donmuş çatışma bölgeleri üzerinden (Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester gibi)¹⁷ ifadesini bulan çatışmalar, havzadaki milliyetçi uyanışların ortaya çıkardığı olumsuzluklar olarak görülebilir.

Tarihsel, sosyo-kültürel, kimlik odaklı ve psiko-sosyal anlamda çok farklı içeriklere sahip olan coğrafi unsurların Karadeniz Havzası ana başlığı altında değerlendirilmeye çalışılması, farklı gerçekliklere ve çıkar algılamalarına sahip bölgelerin/ülkelerin birbirleriyle çatışmaya başlamalarına ve ortak bir paydada buluşamamalarına neden olmuştur. Yani havzanın,

¹⁵ Alexander Goncharenko, “The Wider Black Sea Area: New Geopolitical Realities, Regional Security Structures and Democratic Control: A Ukrainian View”, *NATO Defense College Occasional Paper*, No. 11, 2005, p. 23.

¹⁶ Oksana Antonenko, “Towards a Comprehensive Regional Security Framework in the Black Sea Region After the Russia-Georgia War”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No. 3, 2009, pp. 259-269.

¹⁷ Göktürk Tüysüzoğlu, *Karadeniz Havzası’nda Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansımaları*, Derin Yayınları, İstanbul, 2013, s. 108-126.

Geniş Karadeniz Havzası adlandırması çerçevesinde kendisine eklemlediği parçalı coğrafi yapı, bölgesel çıkar ortaklığı ve bütünleşme girişimlerinin farklı ulusal çıkarlar ve gelecek beklentileri üzerinden başarısızlığa uğramasına neden olmaktadır.

Karadeniz Havzası kapsamında yer alan Balkanlar ile Güney Kafkasya'nın tarih, sosyo-kültürel yapı ve kimliklenme süreci, ekonomik işleyiş ve gelişim ile uluslararası sistem tabanlı bölgesel rekabet çerçevesinde kendilerine atfedilen önemin aynı olmaması, Karadeniz Havzası'nın nedenli parçalı bir siyasal/bölgesel görünüme sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Zira Balkanlar, NATO ve AB genişlemesinin önemli bir parçası olarak Avro-Atlantik İttifakı'na eklenirken, Güney Kafkasya özelinde donmuş çatışma bölgelerinde ifadesini bulan (Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya'ya yönelik askeri eylemliliği sonrası yaşanan 2008 tarihli Rusya-Gürcistan Savaşı en önemli örnektir) ve enerji projeleri ile NATO'nun doğuya açılma planları ile ilişkilendirilen ciddi bir bölgesel rekabet yaşanmaktadır.

SSCB'nin askeri-siyasal hâkimiyeti ile koruyuculuğundan yoksun kalan çoğu havza ülkesinin ekonomik, askeri ve diplomatik yetersizliğinin farkına varması da ulusal güce dayalı ve rekabeti dışlamayan bölgesel bir görünüm yaratmıştır. Bu görünüm, yerine göre saldırgan ya da savunmacı realist dış politika yaklaşımlarını beraberinde getirmektedir. Havza ülkelerinin SSCB dönemine ilişkin içselleştirmiş oldukları olumsuz yaşanmışlıklar nedeniyle Rusya'ya uzak durmaları da bölgesel ilişkileri etkileyen bir faktördür. Rusya'nın, Avrasyacı dış politika doktrini¹⁸ çerçevesinde, yakın çevre olarak gördüğü Karadeniz Havzası'nı siyasal kontrolü altına almaya dayalı bir dış politika yaklaşımı geliştirmesi, havzanın bölgesel yapılanmasının realist/neorealist öncüller doğrultusunda şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Rusya'nın realist öncüller çerçevesinde dış politika izlemesinin en önemli nedeni, yakın çevresini kontrolü altında tutarak, çok kutupluluk üzerine kurguladığı sistemik öngörülerine meşruiyet kazandırmak istemesidir.¹⁹

Karadeniz Havzası'na ilişkin Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan en önemli gerçekliklerden biri de coğrafi kapsam genişlemesi sonrası

¹⁸ Mark Bassin, "Klasik ve Yeni Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık", *Bilge Strateji*, C. 3, No. 4, 2011, s. 117-135.

¹⁹ Thomas Ambrosio, "Russia's Quest For Multipolarity: A Response to US Foreign Policy in the Post-Cold War Era", *European Security*, Vol. 10, No. 1, 2001, pp. 45-67.

‘Karadeniz’ tabanlı bir bölgesel ortaklığın bir türlü kurumsallaştırılmaması olmuştur. Karadeniz’e kıyısı olmayan ve kendisini farklı bölgesel/coğrafi unsurlar üzerinden ifade etmeyi tercih eden halkların/devletlerin Geniş Karadeniz Havzası adlandırması eliyle ekonomik, siyasal ve sosyal manada tek bir potada eritilebilmesi düşüncesinin, bugün gelinen nokta itibarıyla başarısızlığa uğradığı ortadadır. Tarihsel, sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda aynı paydada buluşamayacak halkların/devletlerin Karadeniz çatısı altında birleştirilmesi çabası, ekonomik işbirliği imkânlarının geliştirilebilmesi yönünde çalışmalar yürüten KEİT’in mevcut etkisizliği bağlamında ele alındığında, durum çok daha net bir şekilde gözler önüne serilebilmektedir.²⁰ Havzanın farklı bölgelerinde yer alan halkların/devletlerin kendi geleceklerini farklı siyasal/bölgesel projeler içerisinde görmelerine ilişkin verilebilecek en önemli örnek, Balkan ülkelerinin AB’yi en önemli gelecek projesi olarak görmeleridir. Öyle ki, Karadeniz kıyısında yer alan Bulgaristan ve Romanya, Karadeniz odaklı bir bölgesel işbirliğinin gelişimine hizmet etmek yerine AB üyesi olmayı ve birliğin Karadeniz politikalarına hizmet etmeyi tercih etmişlerdir. Aynı durum, KEİT üyesi olan ya da olmayan ancak Geniş Karadeniz Havzası içerisinde tanımlanan diğer Balkan ülkeleri için de geçerlidir. AB’nin Batı Balkanlar açılımı, esasen Karadeniz Havzası’nın batı kısmını tamamen Avrupa’ya entegre edebilmeyi amaçlamaktadır.²¹ KEİT’in kurucusu olan ve Karadeniz tabanlı bir bölgeselleşme girişiminin en önemli destekçisi olarak görülebilecek Türkiye’nin dahi, AB ile üyelik müzakereleri yürütüyor oluşu, havza ülkelerinin Karadeniz tabanlı bir bölgeselleşme girişiminde yeterince samimi olmadığını ve Karadeniz’e üyesi oldukları/olacakları farklı kurumsal/bölgesel girişimler penceresinden yaklaştıklarını göstermektedir. KEİT’in lider ülkelerinden Rusya’nın, eski Sovyet cumhuriyetleri başta olmak üzere, Avrasya genelinde kurumsallaştırmaya çalıştığı Avrasya Ekonomik Birliği’nin en temel hedeflerinden birinin Karadeniz Havzası’nın doğusu ve kuzeyini kendisine entegre etmek olması da Karadeniz tabanlı bağımsız bir bölgeselleşme girişiminin neden başarısız olduğuna/olacağına dair en önemli göstergelerden biridir. Havzanın sahip olduğu ekonomik potansiyelin kullanılabilmesi yönünde beliren istekliliğin en önemli göstergeleri olan doğu-batı yönlü enerji projelerinin hayata geçirilmesi aşamasında ortaya çıkan geniş çaplı anlaşmazlık ve kutuplaşma da, havza ülkelerinin

²⁰ Emel G. Oktay, “Türkiye’nin Avrasya’daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü,” *Uluslararası İlişkiler*, C. 3, No. 10, 2006, s. 149-179.

²¹ Ritsa Panagiotou, “The Greek Crisis As a Crisis of EU Enlargement: How will the Western Balkans be Affected?,” *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 13, No. 1, 2013, pp. 89-104.

Karadeniz odaklı işbirliğini geliştirmekten çok kendi siyasal/kurumsal/sistemsel rollerine uygun olarak hareket ettiklerini kanıtlamaktadır. Geniş Karadeniz Havzası tanımının üzerine teşkilatlandırılmaya çalışılan KEİT de, bugün itibarıyla, havza ülkeleri arasında Karadeniz odaklı bir forum olmaktan öteye geçebilmiş değildir.

Geniş Karadeniz Havzası tanımlaması havzanın batısı ve doğusu, hatta kuzeyi arasındaki toplumsal, siyasal ve ekonomik farklılıkları da ortadan kaldıramamış, bu farklılıklar, hükümetlerarası kurumlar ile yapılar üzerinden ifadesini bulan bölgesel işbirliği girişimlerine zarar vermiştir. Zira havzanın doğusu ile batısı ve kuzeyi ile güneyi arasında çok ciddi yapısal farklılıkların bulunması, bölgesel ekonomik işbirliği girişimlerini iki hatta üç vitesliliğe mahkûm kılmıştır. Neofonksiyonel bir bölgeselleşme girişimi olan AB'nin dahi 2004 ve 2007 genişlemelerinin ardından ve küresel ekonomik kriz ekseninde 'çok vitesliliği' gündemine aldığı düşünüldüğünde,²² farklılıkların ayyuka çıktığı Karadeniz'de topyekûn bir bölgesel işbirliği kurumsallaşmasının gerçekleştirilebilmesinin çok zor, hatta imkânsıza yakın olduğu görülebilecektir.

3. Savunmacı Realizm, Saldırgan Realizm ve Çatışma Gerçekliği

Neorealizmin en temel yapısal varsayımlarından biri, uluslararası sistemde ulusal siyasal sisteme benzer yasal bir hiyerarşi bulunmadığı için, anarşinin sisteme egemen olduğu hususudur. Nitekim neorealizm, bu anarşi içerisinde kendi güvenliklerini sağlamanın peşinde olan ulus devletlerin güç elde etmeye çalıştıklarını ve toplamda ulusal güç ya da kapasite olarak adlandırılan bu fiziksel ve psikolojik güç unsurlarının ulusal güvenliğin sağlanması noktasında bir araç olduğunu belirtir. Güç elde edilmesi aşamasında ortaya çıkan bir siyasal-yönetimsel ikilem ise neorealizmin üzerinde durduğu en önemli hususlardan biri olan güvenlik ikileminin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bilindiği gibi güvenlik ikilemi, devletlerin kendi güvenliklerini sağlamak isterken edindikleri silahların ve izledikleri politikaların sistemdeki diğer devletler tarafından tehdit olarak algılandığını ve tehdit algılayan diğer ülkelerin de kendi güvenliklerini sağlamak için o devlete karşı silahlandıklarını ya da saldırgan politikalar izlediklerini kaydeder.²³ İşte belirtilen bu güvenlik ikilemi kavramının özünde yatan savunma ve saldırı refleksleri, neorealist kuramın öngördüğü

²² Hilal Günay Öztürk, "İki Vitesli Değil Çok Vitesli Avrupa'ya Doğru", *TASAV Dış Politika Araştırmaları Merkezi*, No. 2, 2013, s. 1-7.

²³ Evan Braden Montgomery, "Breaking Out of the Security Dilemma: Realism, Reassurance and the Problem of Uncertainty", *International Security*, Vol. 31, No. 2, 2006, pp. 151-185.

en önemli sistemik denge unsurlarından biri olan savunmacı realizm-saldırgan realizm karşıtlığına işaret etmekte ve neorealizme göre güvenlik ikilemi hususu yadsınamaz bir gerçeklik haline gelmektedir.²⁴

Savunmacı realizm, uluslararası sistemdeki birincil oyuncu olan ve rasyonel davrandıkları öngörülen devletlerin uluslararası sistem bağlamında karşı karşıya kaldıkları anarşik ortamın, onları, güvenliklerini sağlamaları noktasında güç bağımlısı haline getirdiğini ifade etmeye çalışmaktadır. Güvenlik ikileminin ortaya çıkardığı uluslararası sistemik istikrarsızlık, savunmacı realizmin temel yönelimini oluşturmaktadır. Uluslararası sistemin sıfır toplamlı bir oyundan ibaret olduğu gerçeğinden hareket eden savunmacı realizm; teknolojik, coğrafi, askeri ve doktriner manada sistemi oluşturan devletler arasında içsel bir dengenin varlığından bahsetmektedir. Savunmacı realizm, bahsedilen bu dengenin muhafaza edilebilmesinin anarşi içerisinde bulunan uluslararası sisteme, göreceli bir istikrar ve güvenlik getirebileceğini ifade etmektedir.²⁵

Neorealist kuramın babası olarak adlandırılan Kenneth Waltz, bu kuramın varsayımlarını ortaya koyarken devletlerarası güç mücadelesinin sürekli olacağını vurgulamış ve bu nedenle kendi kendini savunabilme (self-help) yeteneğinin altını çizmiştir.²⁶ Waltz, uluslararası sistemde güç dengesine dayalı sürekliliğin bir kıtas olduğunu açıklarken, değişimi de her yönüyle reddetmemiştir.

Özellikle Kenneth Waltz ve Robert Jervis tarafından öngörülmüş olan ve sistemik denge unsurunun kavramsallaştırılması noktasında önemli bir meşruiyet sağlayan savunmacı realizme göre, uluslararası sistemin temel oyuncuları olan devletler, kendi ulusal savunmalarını ve güvenliklerini riske atmayacak boyutta bir askeri/ekonomik/teknolojik güce sahip olurlar ve aynı zamanda sistemde yer alan diğer oyuncuları da yakından takip ederler.²⁷ Dengeyi oluşturan devletler, kendi güvenliklerini riske atacak adımlar atılması durumunda, o adımı atan devlet/devletlere karşı göreceli bir güçsüzlük içerisine sürüklenecekleri için, dengenin yeniden sağlanması ve

²⁴ Jeffrey W. Taliaferro, "Security Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, Vol. 25, No. 3, 2001, pp. 128-161.

²⁵ Robert Powell, "Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate", *International Organization*, Vol. 48, No. 2, 1994, pp. 313-344.

²⁶ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism After the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, pp. 5-41.

²⁷ Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, No. 2, 1978, pp. 167-214.

gücü bir amaç olarak görmeye başlayan devlet/devletlerin dengelenebilmesi noktasında, o devlet/devletlere karşı, birlikte hareket etmeye başlarlar ve sonuç olarak güç dengesini yeniden inşa ederler.

Savunmacı realizm, uluslararası politika bağlamında daha iyimser ve olması gerekeni yansıtan bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu yaklaşıma göre, devletler birbirlerine karşı göreceli güçlerini arttırmayı değil, sistemin sağlayacağı güvenliğin göreceli olarak artırılmasını amaçlamaktadırlar. Savunmacı realizm, uluslararası sistemi meydana getiren oyuncular olan devletlerin iç ve dış politikalarında yaşanacak bir değişimin sonucu olarak ortaya çıkabilecek sistem karşıtı, çatışmacı ve genişlemeci yaklaşımların belli bir zaman dilimi içerisinde ortaya çıkacağını ve kısa sürede bastırılacağını ifade etmeye çalışmaktadır. Zira devletlerin ortak çıkarı olan güvenliğin sağlanabilmesi hususu, ancak ve ancak ılımlı ve dengeli bir dış politika izlenerek uluslararası sistemin dengesinin korunması ile mümkün olabilecektir. Savunmacı realizmin üzerinde durduğu bir diğer husus da yapısal değişkenlerde yaşanacak değişimlerin,²⁸ belli bölgelerde ve belli devletler arasında güvenlik ikileminin artmasına ve dolayısıyla savunmacı realizmin öngördüğü dengenin bozulmasına neden olabileceğidir. Bu noktada, devletlerin ulusal güce ilişkin hesaplamaları ve bölgesel dengelerin geleceğine ilişkin algılamaları da etkili birer unsur olacaktır.²⁹

Uluslararası sistemdeki dengenin korunabilmesi hususunda küresel güçlerin birbirlerine ait dokunulmaz çıkarlara müdahale etmemeleri ve uluslararası sistemin dengesini çok yakından ilgilendiren siyasal, ekonomik veya toplumsal bir mevzuda bir arada hareket ederek sorunun çözümü noktasında işbirliği yapmaları da bir savunmacı realizm belirtisidir.³⁰ Zira bu noktada küresel güçlerin, gidişatından memnun oldukları sistemik

²⁸ Yapısal değişkenler bağlamında ele alınan faktörler, belli ülkeler arasında ya da belli bölgeler dâhilinde değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak, coğrafi yakınlık, savunma-saldırı dengesini yakından ilgilendiren ikili ya da çok taraflı siyasal/toplumsal sorunlar bağlamında ortaya çıkan farklı ve tehditvari yaklaşımlar, hammadde kaynaklarına ulaşım, uluslararası ekonomik baskılar, bölgesel ve ikili askeri denge, vb. şeklinde özetlenebilir. Daha fazla bilgi için bkz. Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, pp. 144-172.

²⁹ Jack S. Levy, "The Offense/Defense Balance in Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis", *International Studies Quarterly*, Vol. 28, No. 2, 1984, pp. 219-238.

³⁰ Bu noktada Robert Jervis ve Charles Glaser'in ortaya koydukları ve büyük güçler arasındaki işbirliğinin nedenlerini ve sonuçlarını irdeleyen çalışmalar önemli birer kaynaktır. Bakınız Robert Jervis, "Realism and the Study of World Politics", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, 1998, pp. 971-991; Robert Jervis, "Realism, Neoliberalism and Cooperation", *International Security*, Vol. 24, No. 1, 1999, pp. 42-63; Charles L. Glaser, "Realists As Optimists: Cooperation As Self-Help", *International Security*, Vol. 19, No. 3, 1996, pp. 50-90; Charles L. Glaser ve Chaim Kaufmann, "What is the Offense-Defense Balance and Can We Measure It?", *International Security*, Vol. 22, No. 4, 1998, pp. 44-82.

dengenin bozulmasını engellemek ve böylece güvenlik ikileminin ortaya çıkmasını önlemek için birlikte hareket ettiklerini görüyoruz.

Savunmacı realizmin yaşatılmasında ya da ortadan kalkmasında etkili olan bir diğer önemli faktör de iç politikada yaşanan gelişmeler ve değişim olarak gösterilebilir.³¹ Bu noktada sivil toplum örgütlerinin karar alma süreci üzerindeki etkinliği, asker-sivil ilişkilerinin mahiyeti ve siyasal liderlerin toplum ve uluslararası sistem içerisindeki konumlanışları ve idealleri ile sistemik değişimler çerçevesinde ulusal karar alıcıların tepkileri gibi unsurlar, savunmacı realist anlayışın yapılandırılmasında ya da terk edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Saldırgan realizm ise, uluslararası sisteme hâkim olan anarşinin devletlerin saldırgan bir politika izleyerek coğrafi ve siyasal genişleme yönünde harekete geçmelerine neden olacağını belirtmektedir.³² Saldırgan realizme göre, tüm devletler kendi ulusal güçlerini diğerlerine oranla maksimize etmenin peşindedirler. Zira sadece en güçlü olan devletler kendi çıkarlarını koruyabilir ve siyasal varlıklarını garanti altına alabilir. Devletler saldırgan ve genişlemeci politika izlemeden önce, böyle bir politika izlemenin yarar-zarar hesabını yaparlar ve izlenecek olan politikanın yararları, zararlarına üstün çıktığı takdirde o politikayı benimserler. Saldırgan realizm, uluslararası sisteme hâkim olan anarşi nedeniyle, yani uluslararası sistemik yapılanmayı dengeleyecek bir devletler üstü teşkilatlanmanın bulunmaması sebebiyle, sistem içerisinde bağımsız birer aktör olarak yer alan devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır. Güvenliğin sağlanması hususu uluslararası sistemde çatışma unsurunu besleyebilecek bir ortam yaratmakta ve devletler silah edinimi, ulusal güce dayalı diplomatik baskı ve korumacı ekonomik yöntemler aracılığıyla savunmacı realizmi yadsıyan ve saldırgan unsurları ön plana çıkaran bir tutuma yakınlaşmaktadırlar.³³

³¹ Bu noktada uluslararası sistemin yapısında yaşanan ani bir değişimin iç politika gelişmelerini de ivedi bir şekilde yeniden yapılandırdığını ve özellikle de siyasal önderler ile diğer ulusal karar alıcıların bu tarz durumlarda ani ve keskin kararlar alabildiklerini görüyoruz. Sistemik değişim uzun vadeye yayıldığında ise, değişim daha evrimci bir süreç içerisinde gerçekleşmekte ve iç politikanın uluslararası sistem bağlamındaki etkinliği azalmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Thomas J. Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization and Sino-American Conflict, 1947-1958*, Princeton University Press, New Jersey, 1996, pp. 255-256.

³² Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York, 1991, pp. 11-12.

³³ Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, New Jersey, 1998.

Fareed Zakaria ve Randall Schweller gibi saldırgan realizmi ön plana koyan teorisyenlere göre, savunmacı realizm, devletlerin siyasal ve coğrafi genişleme yönündeki istemlerini anlamlandıramamaktadır.³⁴ Bunun en önemli nedeni de savunmacı realizmin üzerine yapılandırıldığı güç dengesi sürekliliğidir. Saldırgan realizme göre, devletlerin kendi güvenliklerini arttırabilmesinin yolu diğerlerinin ulusal gücünü azaltmaktan geçmektedir. Yani, saldırgan realizmde mutlak kazanç unsuru değil, göreceli kazanç unsuru egemen anlayış konumundadır. Saldırgan realizmin öngördüğü bir diğer önemli unsur da, güç odaklı saldırgan bir dış politika izleyen iki ya da daha çok devletin bunun bilincinde oldukları halde yaklaşımlarını farklılaştıramayacakları gerçekliğine yaslanmasıdır. Saldırgan realist politikalar izleyen devletler hedeflerine ulaşabilmek için ancak kısa süreli ve çıkar odaklı geçici ittifaklar oluşturabilirler.³⁵

Bir ülkenin saldırgan realist politikalar izlemesinde etkili olan birkaç önemli iç politik faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden birincisi, o devletin sahip olduğu siyasal ideolojidir. Kendi halkının isteklerine kulaklarını tıkayan ve bu istemlere karşı hiçbir tolerans göstermeyerek gerektiğinde şiddete de yönelen ideolojilere sahip olan ülkelerin dış politikada da genellikle iç politika uygulamalarına paralel olarak saldırgan ve güç odaklı bir yaklaşım izlediği söylenebilir. İkinci önemli faktör ise, o ülkenin kendi topraklarında yaşayan ve bölgesel ya da etno-kültürel anlamda toplumun çoğunluğundan farklılaşan vatandaşlarına karşı takındığı tutumdur. Bu nokta önemlidir, zira toprakları içerisindeki bu tarz farklılıkları bir tehdit olarak algılayan ve halkının bir bölümünü kendi güvenliği açısından bir risk unsuru olarak görerek devlete karşı yabancılaştıran ülkelerin, dış politika alanında da aynı tarz saldırgan ve ayrıştırıcı yaklaşıma yönelebilecekleri söylenebilir. Üçüncü önemli faktör ise, o devletin ya da devletlerin ulusal güç açısından kendisinden ya da kendilerinden zayıf olan komşu ülkelere karşı takındığı tutumdur. Bu noktada kendisinden güçsüz olan komşusunu siyasal anlamda dikkate almayarak ve toplumsal manada da aşağılayarak hareket eden devletlerin saldırgan realizme yatkın oldukları belirtilmelidir. Bir diğer önemli faktör ise o devletin ya da devletlerin izle-

³⁴ Randall Schweller, "Neorealism's Status Quo Bias: What Security Dilemma?", *Security Studies*, Vol. 5, No. 3, 1996, pp. 90-121.

³⁵ Saldırgan realizm, devletlerin içerisine sürüklenecekleri güç mücadelesi çerçevesinde sürekli bir devrim içerisinde olacaklarını kaydederek, uluslararası sistemin yapılışını içerisinde uzun süreli ve kalıcı ortak çıkarlara dayalı siyasal ittifaklar bulunmadığını kaydetmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Joseph Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, Vol. 42, No. 3, 1988, pp. 485-507.

diği savunma politikaları ve ordunun niteliği ile bu devlet ya da devletlerin siyasal yapılanması bağlamındaki rolüdür.³⁶

Saldırgan realizm, anarşik bir uluslararası sistem içerisinde kendi güvenliklerini korumak ve bu amaçla güç elde etmek zorunda olan devletlerin, verili güç ile yetinmeyeceklerini ve uluslararası sistem içerisindeki siyasal hâkimiyet yüzdelerini olabilecek en üst seviyeye varana dek arttırmak isteyeceklerini, yani hegemonya arayışında olacaklarını kaydetmektedir.³⁷ Büyük güçler, kendi eşsiz güçlerini yansıtacak hegemonyaya ulaşarak başka bir gücün kendilerine meydan okumasına engel olmaya çalışmaktadır.³⁸ Bu da ulusal kapasiteye dayalı ve yine ulusal kapasiteyi arttırmayı amaçlayan saldırgan realist bir dış politika duruşunu yani güç maksimizasyonunu beraberinde getirmektedir.³⁹ Mearsheimer, büyük güç olma özelliğine sahip olan devletin ya da devletlerin daha saldırgan hareket edebileceğini, zira bu devletin ya da devletlerin tehditlerini hayata geçirebilecek kapasitede olduğunu ifade etmektedir. Bir devletin diğer devletlerin gerçek amaçları hakkında bilgiye sahip olmaması ve bu amaçların ortaya çıkardığı planların sürekli değişen bir karakter göstermesi, o devleti yalnızca var olan süper güçler üzerine değil, potansiyel süper güçler üzerine de eğilmeye iter.

Saldırgan realizmin en önemli ismi olan John Mearsheimer, uluslararası sistem bağlamında kısa ve orta vadede dengeyi sağlayabilen en önemli yapılanmanın çift kutupluluk olduğunu belirtmekte, dengeleşmemiş çok kutupluluğu da çatışma unsurunu besleyen bir süreç olarak görmektedir. Mearsheimer, uluslararası sistem bağlamında bölgesel hegemonların statükoyu sağlayabilme noktasında çok önemli rolleri olduğunu, bu rolün uygulanmasında başarı sağlanabilirse, bölgesel hege-

³⁶ Andrew Kydd, "Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers do not Fight Each Other?", *Security Studies*, Vol. 7, No. 1, 1997, pp. 114-155.

³⁷ William C. Wohlforth, "The Stability of A Unipolar World", *International Security*, Vol. 24, No. 1, 1999, pp. 5-41.

³⁸ Brandon Valeriano, "The Tragedy of Offensive Realism", *International Interactions*, Vol. 35, No. 2, 2009, pp. 179-206.

³⁹ Mearsheimer'e göre ulusal güç her türlü askeri, ekonomik ve diğer devletlerin varlığından haberdar olmadığı gizli güçlerin toplamından ibarettir. Mearsheimer, genel olarak bu güç unsurlarının üzerinde dursa da bazı durumlarda psikolojik faktörlerin de etkili olabileceğini belirtmektedir. Bu noktada Mearsheimer'in verdiği en önemli örnek Vietnam Savaşı olmaktadır. Mearsheimer, bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar ve coğrafi yapının da güç unsurlarına eklemenebilecek ya da o devletin dış politika yaklaşımını etkileyebilecek (savunma-saldırı dengesini) birer faktör olduğunu ifade etmektedir. Mearsheimer, büyük güçleri, stratejik düşünme imkânları gelişmiş ve diğer devletlerin seçeneklerini çok iyi değerlendirerek kısa ve uzun vadeli hareket planları yapabilen devletler olarak değerlendirmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton Publishing, New York, 2001.

monların küresel hegemonyaya evrilebilme şanslarının yüksek olduğunu kaydetmektedir.⁴⁰

4. Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Neorealizmin ortaya koyduğu güç dengesi yaklaşımına uygun olarak hareket edersek, Karadeniz Havzası'ndaki siyasal yapının da önünde sonunda savunmacı realizme dayalı devletlerarası sistemik bir dengeye yöneleceğini söyleyebiliriz. Nitekim mevcut konjonktürde havza devletleri içerisinde ulusal kapasite açısından en güçlü ülke olan Rusya'nın, havza genelinde izlemeye çalıştığı güç kullanımı odaklı saldırgan dış politika yaklaşımı diğer ülkeler tarafından kendi güvenliklerine yönelik bir tehdit olarak görülmekte ve bu devletler ile Rusya arasındaki siyasal ilişkilere gerginlik hâkim olmaktadır. Karadeniz Havzası'nda yer alan ve Rusya'nın ardından bölgenin en önemli gücü olarak addedilen Türkiye, Rusya'nın havza geneline yansıttığı askeri güç odaklı saldırgan tutumu yumuşatmaya ve Rusya'yı da bölgede gerçekleştirilebilecek siyasal ve ekonomik işbirliğinin bir parçası yapmaya çalışsa da, bu konuda pek de başarılı olamadığı Gürcistan özelinde ortaya çıkmış durumdadır. Zira Türkiye'nin de Rusya'dan algıladığı güvenlik tehdidi anlamında bu ülkeye karşı kendisini çok da rahat hissettiği söylenebilir. Havzaya ilişkin güç hiyerarşisinde Rusya'nın ardından bir alt bölgesel güç konumunda yer aldığını söyleyebileceğimiz Türkiye, havza tabanlı bağlantısız bir politika izleyerek bölgenin en önemli dengeleyicisi olmayı planlamaktadır. Ne var ki, Türkiye, sahip olduğu Batılı siyasal ve askeri kimlik ile içerisinde bulunduğu bölgesel gerçekleri henüz tam manasıyla uyumlaştıramadığı için Rusya'nın güvenini kazanabilmiş değildir. Nitekim iki ülke arasındaki ilişkiler de daha çok enerji, ekonomi ve ticaret eksenli olarak gelişmektedir ve henüz geniş kapsamlı bir siyasal boyut kazanabilmiş değildir.⁴¹ Yani neorealizmin öngördüğü yüksek politika-alçak politika ayrımı Rusya-Türkiye ilişkileri bağlamında da etkisini göstermektedir. Yine de Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan tutumu savunmacı realizmin öngördüğü dengenin dışına pek çıkmamaktadır.

Rusya'nın ulusal güç unsurlarına güvenerek ve bu unsurları etkin bir şekilde kullanarak giriştiği faaliyetler, havza ülkelerini büyük çaplı bir gü-

⁴⁰ Glenn H. Snyder, "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security", *International Security*, Vol. 27, No. 1, 2002, pp. 149-173.

⁴¹ Fatih Özbay, "The Relations Between Turkey and Russia in the 2000s", *Perceptions*, Vol. 16, 2011, pp. 69-92.

venlik ikilemine sürüklemektedir. Buna karşın, AB ve NATO'nun Karadeniz Havzası'ndaki faaliyetleri ve bu bölgeye bir aktör olarak yerleşip, havzayı, çok kutuplu bir görünüm arz etmeye başlayan uluslararası sisteme eklemleme çabaları da Rusya'yı aynı tür bir ikileme sürüklemektedir. Rusya, bu ikilemi saldırgan realist unsurları devreye sokarak atlatmaya çalışmakta ve havza ülkelerini Avro-Atlantik Dünyası'nın siyasal değerlerinden ve askeri örgütlenmelerinden uzak tutmaya çalışmaktadır.⁴² Rusya'dan tehdit algılayan ve güvenliklerini tehlikede gören havza ülkeleri ise, kendi aralarında yaşadıkları sorunlar ve Rusya'ya karşı oluşturacakları ittifakın yeterli etkinlikte olamayacağını düşündüklerinden, Rusya'nın gücünü dengeleyebilecek ve havza ülkelerinin Rusya'ya karşı güvenliğini garanti altına alabilecek olan ABD ve AB ile ittifak arayışına girmektedirler. Bu yönelim, ABD ve AB'nin Karadeniz Havzası'ndaki sistemik yapıyı değiştirme girişimleri ile birlikte düşünüldüğünde, Rusya'nın kendi güvenliğini sağlayabilme ve küresel güç konumunu pekiştirebilme stratejisi bağlamında, bu ülkenin büyük çaplı bir güvenlik ikileminin içerisine sürüklenmesine ve havzadaki çıkarlarına geniş çaplı bir saldırı gerçekleştirildiği gerekçesiyle saldırgan realizme yönelmesine neden olmaktadır. Rusya'nın yaşadığı güvenlik ikilemi ile havza ülkelerinin yaşadığı güvenlik ikilemi, Rusya'nın saldırgan realizme yönelmesi ve havza ülkelerinin de, havzanın sistemik yapısını tek kutupluluktan uzaklaştırmayı amaçlayan ABD ve AB ile ittifak yapması sonucunda dengelenmekte ve havza sıfır toplamı bir çatışma sürekliliğinin içerisine sürüklenmektedir.

Rusya'nın kendi güvenliğini sağlayabilmek ve havza genelindeki büyük güç konumunu koruyabilmek ve sürdürebilmek için izlediği Avrasyacı dış politika doktrini doğrultusunda, gerek havza ülkelerine karşı kullandığı siyasal, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik baskı unsurları ile gerekse de AB'ye karşı kullandığı enerji bağımlılığı silahı ile savunmacı realizmin öngördüğü doğal dengelyi bozmaya yönelik bir girişim içerisinde olduğu söylenebilir. Hâlbuki Soğuk Savaş'ın hemen ardından Rusya'nın Batılı siyasal, yönetsel ve ekonomik değerlere yaklaşacağı ve böylece Avro-Atlantik Dünyası ile Rusya'nın, savunmacı realizm çerçevesinde bir işbirliği imkânına kavuşabileceği düşünülmüştü.⁴³ Böyle bir durumda, Batılı siyasal, ekonomik ve toplumsal değerleri içselleştirmeye başlayan diğer

⁴² "Moscow to Prevent Ukraine, Georgia's NATO Admission-Lavrov", April 8, 2008, <http://en.rian.ru/russia/20080408/104105506.html>, (Erişim 20 Temmuz 2013).

⁴³ Sait Sönmez, "Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi", *Gazi Akademik Bakış*, C. 3, No. 6, 2010, s. 73-96.

havza ülkeleri ile Rusya'nın, Karadeniz Havzası bağlamında bölgesel bir işbirliği alanı yaratabilmesi de mümkün olabilecekti. Ne var ki, Rusya'nın benimsediği bakış açısının kısa bir süre sonra değişmesi ve bu ülkenin çatışmacı temeller üzerine inşa edilmiş bir dış politika paradigması olan Avrasyacılık yaklaşımını benimsemesi ile savunmacı realizmin öngördüğü havza dengesinin uzun bir süre devam ettirilebilmesi mümkün olmamıştır.

Havzadaki siyasal dengenin bozulması ve havza ülkelerinin saldırgan realist politikalar izlemesinin en önemli nedenlerinden biri de havza ülkelerindeki iç politik gelişmeler ve özellikle bu ülkelerdeki siyasal önderlerin benimsedikleri dış politika yaklaşımları olmaktadır. Bu noktada Gürcistan'ın Gül Devrimi öncesi izlediği savunmacı realizme dönük dış politika ile devrim sonrası özellikle ayrılıkçı bölgelere ve Rusya'ya karşı takındığı olumsuz ve çatışmacı, yani saldırgan tutum, bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir.⁴⁴ Aynı durum Turuncu Devrim döneminde Ukrayna Hükümeti'nin benimsediği Rusya karşıtı ve katıksız AB-NATO üyeliği yanlısı yaklaşım ile Turuncu Devrim sonrası iktidara gelen hükümetin Rusya'ya karşı izlediği dengeyi gözetken yaklaşım açısından da değerlendirilebilir.⁴⁵

Havza ülkeleri arasındaki asimetric güç ilişkisinin uluslararası sistem bağlamındaki yapısal anarşi ile birleştirildiği noktada Karadeniz Havzası üzerinde de olumsuz etkiler yarattığını söyleyebiliriz. Zira Karadeniz Havzası'nda da, tıpkı uluslararası sistem ekseninde görüldüğü üzere, bölgesel sistemik yapılanmayı dengeleyecek ve siyasal ortamı bölgesel barış ile işbirliği üzerine kurgulayacak bir devletler üstü aktör ya da teşkilatlanma bulunmamaktadır. Kuşkusuz bu durum, tarihsel, siyasal ve teritoryal sorunlarla örülmüş bir ilişkiler ağına sahip olan Karadeniz'de, bağımsız birer aktör olarak yer alan devletlerin kendi güvenliklerini en üst perdeden sağlamak üzere harekete geçmelerine ve böylece saldırgan realizme bağlı çatışma unsurunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Mevcut konjonktürde uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya doğru evrildiği ortadadır. Zira Soğuk Savaş sonrası süper güç olarak adlandırılmaya çalışılan ve sisteme egemen olan tek kutup olduğu belirtilen ABD'nin bu konumu ve gücü, son yıllarda, Çin, Hindistan, Japonya, AB ve Rusya gibi küresel aktörler ile coğrafi manada ortaya çıkan bölgesel

⁴⁴ Svante E. Cornell, "Georgia After the Rose Revolution: Geopolitical Predicament and Implications For US Policy", February 1, 2007, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub757.pdf>, (Erişim 25 Temmuz 2013).

⁴⁵ Andre Hartel, "Back to the Future? : Ukrainian-Russian Relations After Kyiv's Presidential Election," *Russian Analytical Digest*, No. 75, 2010, pp. 2-5.

aktörler tarafından belli konular ve çıkarlar ekseninde oluşturulan ve geçici olarak görülebilecek ittifaklar tarafından dengelenebilmektedir. Karadeniz Havzası ise, bu sistemik yapılanmadan etkilenmekle beraber, kendine özgü bir farklılık ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş sona erene değin, çift kutuplu uluslararası sistem bağlamında genel olarak SSCB'nin kontrolünde kalan, ancak NATO üyesi Türkiye'nin askeri, siyasal ve sosyo-kültürel etkinliğinin de yadsınmadığı bir bölgesel dengeye uygun olarak yapılandırılan Karadeniz Havzası, uzun bir süre boyunca uluslararası ve bölgesel rekabetten uzak kalabilmiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası yeniden oluşum aşamasında olan uluslararası güç dengesi çerçevesinde cereyan eden siyasal mücadelelerin, Karadeniz Havzası'na küresel/bölgesel mücadele eksenli çatışma çerçevesi çizmeye başlaması, bu havza bağlamında, özellikle Rusya ile havza devletlerinin büyük bir bölümü arasındaki siyasal ilişkilerin gerilmesine neden olmaktadır. Kuşkusuz bu süreç, taraflar arasındaki siyasal uzaklığı arttıracak ve bölgesel işbirliği dinamiğini ortadan kaldıracak bir siyasal tırmanmaya işaret etmektedir. Zira ABD ve AB'nin, Rusya ile sorun yaşayan havza devletlerine verdiği ekonomik, askeri ve siyasal destek arttıkça, bu durumu kendi güvenliğine ve bölgedeki rolüne bir tehdit olarak algılayan Rusya'nın, sahip olduğu coğrafi avantajlarına dayalı olarak havza ülkelerine yönelteceği saldırganlık daha da artacaktır. Bu durumun sonu gelmez bir çatışma iklimine ve sistemik dengesizliğe yol açacağı da ortadadır. Böyle bir durumda ise, çatışma ikliminden kaçmaya çalışan ve taraflar arasında işbirliğinin kurumsallaştırılmasını arzulayan Türkiye gibi havza ülkelerinin işleri daha da zorlaşacaktır. Yani, ABD ile AB'nin, Karadeniz Havzası'nda dengeyi sağlayarak bu bölgedeki tek kutuplu yapıyı, çok kutuplu ya da Mearsheimer'in öngördüğü üzere iki kutuplu bir sistemik dengeye büründürme çabaları, Karadeniz'deki çatışma unsurunu güçlendirerek saldırgan realizmi ön plana çıkarmaktadır. Uluslararası sistemde çok kutupluluğun oluşumunu en önemli dış politika hedeflerinden biri haline getiren Rusya'nın,⁴⁶ kendi yakın çevresi olarak gördüğü Karadeniz Havzası söz konusu edildiğinde, bu yaklaşımı yadsıyan bir görünüm içerisine girmesi, bu ülkenin dış politikasına hâkim olan realist paradigmayı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Rusya'nın son dönemde havza ülkelerine karşı izlediği korumacı ticaret politikaları aracılığıyla, özellikle kendisi ile sorun yaşayan ya da kendisinin istemediği bir karara imza atan ülkeleri de cezalandırdığını görüyoruz. Bu yöntem diplomatik,

⁴⁶ Pınar Özden Cankara ve Yavuz Cankara, "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikası'nda Yapılan Değişiklikler", *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, 2007, s. 193-212.

siyasi ve askeri baskı ve tehdit unsurları yürürlüğe sokulmadan önce kullanılan bir araç konumundadır.

Karadeniz Havzası'nda yer alan devletlerin dış politikasına hâkim olan en önemli hususlardan biri de, siyasal ve coğrafi genişleme yönündeki istekliliktir. Bu istekliliğin arkasında, havza devletlerinin önemli bir bölümünün diğerlerinin toprakları üzerinde tarihsel iddiaları olması ve kendi güvenliklerini sağlayabilmek için belli coğrafi bölümlenmeleri kendi kontrolleri altında tutma istekliliği içerisinde olmaları yatmaktadır.⁴⁷ Savunmacı realizmin öngördüğü siyasal dengeye ve statükonun devamına yönelik sistemik altyapının bu istemi karşılama mümkün olmadığı için, saldırgan realizm havza devletlerinin dış politikalarını anlamlandırma aşamasında ön plana çıkmaktadır.

Saldırgan realizm, devletlerarası işbirliğini yadsıyan ve mutlak kazanç diye bir unsurun hayal olduğunu kaydeden bir paradigma olmasına karşın, eğer göreceli kazanç yaklaşımına bir katkı sağlayacaksa, yani bir araç olarak işe yarayacaksa, kısa süreli ve çıkar odaklı geçici ittifakların sağlanabileceğini belirtmektedir. Rusya ile Türkiye'nin son dönemde geliştirdikleri ikili ilişkiler ve Rusya'nın Karadeniz'de bölgesel işbirliğini geliştirmeyi hedefleyen KEİT gibi kurumsal yapılara katılması, bu tarz ittifaklara örnek olarak gösterilebilir. Zira Rusya ve Türkiye'nin, imzaladıkları antlaşmalar doğrultusunda üzerinde işbirliği yaptıkları alanlarda birbirlerinin hareket kabiliyetini sınırlayarak ve belli kalıplar içerisine yerleştirerek, diğer alanlarda ve diğer aktörlerle ilişkileri eliyle birbirlerine karşı göreceli kazanç elde etmenin peşinde oldukları da söylenebilir. Rusya'nın KEİT'e üye olması ise, bu örgütü istediği şekilde yönetebilme ya da bu örgütün bir üyesi olarak ve işleyişi kontrol ederek kendisi aleyhinde olabilecek kararların alınmasını engelleme hedefi ile açıklanabilir.

Karadeniz Havzası'nda yer alan devletlerin birçoğunun topraklarında ayrılıkçı bölgeler olması ya da birçok havza ülkesinin etno-kültürel, bölgesel ve dinsel ayrımcılık çerçevesinde ifade edilebilen sorunlardan muzdarip olması, iç politikada yaşanan çatışmanın dış politikaya da yansımaları beraberinde getirebilir.⁴⁸ Zaten saldırgan realizm de bu gerçekliğin altını

⁴⁷ Rusya'nın Avrasyacılık bağlamında şekillenen Yakın Çevre Politikası, Yunanistan ile Türkiye, Azerbaycan ile Ermenistan ve Gürcistan ile Ermenistan arasındaki toprak bazlı tarihsel problemler bu duruma önemli birer örnektir. Yakın çevre politikası için bkz. Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 65, No. 3, 2010, s. 189-236.

⁴⁸ Topraklarında Abhazya ve Güney Osetya gibi ayrılıkçı bölgeler bulunduran Gürcistan'ın, bu bölgeler ile iyi ilişkilere sahip olan Rusya ile yaşadığı problemler ile Batı Trakya'da yaşayan Türk nüfusun siyasal

çizmektedir. Yine saldırgan realizme göre, kendi gücünden emin olan ülkelerin, güçsüz komşularına karşı izlediği dış politika da küçümseme ve çatışma odaklı olarak ilerleyecektir. Bu durumun örneklerini Karadeniz Havzası'nda çok net bir şekilde görebiliyoruz. Rusya'nın Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Ermenistan gibi ülkeler ile olan ilişkileri bu durumun açık birer göstergesidir.

Ordunun toplum ve siyasal yapı içerisindeki rolü ve etkinliği de saldırgan realizmi güçlendirebilecek bir kıstas olarak ortaya konmaktadır. Nitekim Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkelerin önemli bir bölümünde ordunun siyasal karar alma ve uygulama sürecinde önemli bir rolünün olduğunu ve yıllık bütçe içerisinde ordunun ihtiyaçlarının çok büyük bir payı olduğunu biliyoruz. Her ne kadar, son yıllarda, özellikle de havzanın batısı ve Türkiye'de ordunun dış politika ve siyasal karar alma süreci bağlamındaki rolü azaltılmış olsa da, bu etkinliğin tam anlamıyla sınırlanabilmesi mümkün değildir. Zira havza devletleri hem birbirlerinden tehdit algılamakta hem de ayrılıkçı bölgeler eliyle kendi toplumları nezdinde ciddi güvenlik sorunları ile karşı karşıyadırlar.

6. Sonuç

Karadeniz Havzası, içerisinde bulundurduğu farklı etno-kültürel, tarihsel ve coğrafi gerçeklikler nedeniyle ortak bir bölgesel kimliğe entegre olamamıştır. Soğuk Savaş sonrası yeniden yapılandırılmaya çalışılan alan tanımlaması neticesinde belirginleşen bölgesel siyasal ayrımlar, bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir etken faktör olmuştur. Havza, aynı zamanda, uluslararası sistem ekseninde süregelen büyük çaplı güç mücadelesinin üzerine odaklandığı Avrasya'nın bir bileşeni olduğu için çatışma faktörünü içselleştirmiş durumdadır.

SSCB'nin ideoloji tabanlı askeri-siyasal baskısından kurtularak bağımsızlığa kavuşan ya da bağımsız dış politika izleyebilme yetisi kazanan havza ülkelerinin ulus devlet ve ulusal güç ile çıkar odaklı milliyetçi uyanışlarını oldukça geç bir zaman diliminde gerçekleştirmek zorunda kalmaları, havzada çatışmacı bir ortamın oluşması yönünde önemli bir kırılma noktası yaratmıştır. Yine SSCB'nin ideoloji tabanlı askeri-siyasal hâkimiyeti ile koruyuculuğundan yoksun kalan çoğu havza ülkesinin ekonomik,

konumu gerekçesiyle, Türkiye ile Yunanistan arasında gerilen ilişkiler bu duruma güzel bir örneklik oluşturmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Nona Mikhelidze, "After the 2008 Russia-Georgia War: Implications For the Wider Caucasus and Prospects For Western Involvement in Conflict Resolution", February 7, 2009, <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai0901.pdf>, (Erişim 21 Temmuz 2013).

askeri ve diplomatik yetersizliğinin farkına varması da ulusal güce dayalı ve rekabeti dışlamayan dış politika yaklaşımlarını beraberinde getirmiştir.

Havza ülkelerinin SSCB dönemine ilişkin içselleştirmiş oldukları olumsuz yaşanmışlıklar nedeniyle Rusya'ya uzak durmaları ve Rusya'nın da Avrasyacı dış politika doktrini çerçevesinde yakın çevre olarak gördüğü Karadeniz Havzası'nı siyasal kontrolü altına almaya dayalı bir dış politika yaklaşımı geliştirmesi, bugüne kadar havzanın bölgesel yapılanmasının realist/neorealist öncüller doğrultusunda şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Tabii, Rusya'nın realist öncüller çerçevesinde dış politika izlemesinin en önemli nedeni, ABD ve AB ile girdiği ve uluslararası sistem ekseninde şekillenen güç mücadelesi çerçevesinde yakın çevresini kontrolü altında tutarak, çok kutupluluk üzerine kurguladığı sistemik öngörülerine meşruiyet kazandırmaktır. Türkiye ise, Ahmet Davutoğlu'nun altını önemle çizdiği Afro-Avrasya'da bölgesel bir dengeleyici olma hedefine uygun olarak, havzada genel itibarıyla Rusya-ABD ve AB arasındaki sistemsel çatışmanın, sıcak bir çatışmaya dönüşmesini engellemeyi hedeflemektedir. Türkiye, Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine ve Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin NATO komutası altında dahi olsa bu denize çıkmasına karşıdır. Nitekim Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesi, havzadaki siyasal gerginliği, askeri çatışma boyutuna taşıyabilecektir. Türkiye'nin, bu konuda Rusya ile aynı paydada bulunduğunu söylemeliyiz. Havza ülkelerinin NATO ve AB üyeliklerini desteklemesi ve AB ile işbirliği içerisinde, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacak enerji projeleri geliştiriyor olması, Türkiye'nin havzadaki dengeleyici rolünü açıkça gözler önüne sermektedir.

Soğuk Savaş döneminde genel itibarıyla havzaya kıyısı olan devletler üzerinden ifadesini bulan Karadeniz Havzası tanımlamasının, Soğuk Savaş'ın ardından beliren ve Karadeniz'e kıyısı olmayan birçok bölgeyi ve ülkeyi de içerisine alan Geniş Karadeniz Havzası haline dönüştürülmesi, çatışma unsurunu ön plana çıkarmaktadır. Havzaya dair en önemli bölgesel işbirliği kurumsallaşması olan KEİT'in bölgesel işbirliği anlamında önemli bir başarı gösterememesi, üzerine temellendirildiği Geniş Karadeniz Havzası tanımlamasının çatışmayı içselleştirmiş bir yaratı olması ile de çok yakından ilgilidir. Zira Geniş Karadeniz Havzası tanımlamasının Avro-Atlantik Dünyası'nın ekonomik, siyasal ve askeri çıkarları doğrultusunda ortaya konması, her şeyden önce, Rusya'nın tepkisini çekmiştir.

Geniş Karadeniz Havzası tanımlaması havzanın batısı ve doğusu, hatta kuzeyi arasındaki çıkar çatışmalarını ve toplumsal, siyasal ve ekonomik

farklılıkları da ortadan kaldıramamış, bu farklılıklar giderek artan bir etkinlikte hükümetlerarası kurumlar ile yapılar üzerinden ifadesini bulan bölgesel işbirliği girişimlerine zarar vermiştir. Zira havzanın doğusu ile batısı ve kuzeyi ile güneyi arasında çok ciddi yapısal farklılıkların bulunması, bölgesel ekonomik işbirliği girişimlerini iki hatta üç vitesliliğe mahkûm kılmıştır. AB'nin dahi 2004 ve 2007 genişlemelerinin ardından ve küresel ekonomik kriz ekseninde “çift vitesliliği” gündemine aldığı düşünüldüğünde, farklılıkların ayyuka çıktığı ve sistemik güç mücadelesinin merkezinde yer alan Karadeniz’de topyekûn bir bölgesel işbirliği kurumsallaşmasının gerçekleştirilebilmesinin çok zor, hatta imkânsıza yakın olduğu görülebilecektir. Yani, Geniş Karadeniz Havzası tanımlaması da, görünüşte işbirliği yanlısı neo-liberal bir yaratı gibi yansıtılsa da, aslında rekabeti yadsımayan, çatışmayı önleyemeyen neorealist bir tanımlama olarak görülebilir.

Neorealizmin ortaya koyduğu güvenlik ikilemi hususunu, savunma ve saldırı refleksleri üzerinden irdeleyen savunmacı ve saldırgan realizm tanımlarını havza özelinde anlamlandırdığımızda, Karadeniz Havzası’ndaki değişimin havza ülkelerinin askeri, ekonomik ve teknolojik yapıları açısından söz konusu olacağını, ancak havzadaki sistemik güç dengesinin korunacağını söyleyebiliriz. Uluslararası sistem açısından nasıl ABD süper güç ve diğer küresel güçler de onu dengeleyen aktörler olarak ele alınıyorsa, Karadeniz Havzası bağlamında da savunmacı realizmin öngördüğü güç dengesi uzun vadede egemen olacaktır. Zira Karadeniz Havzası bağlamında da, Rusya sahip olduğu coğrafi, sosyo-kültürel, tarihsel ve askeri avantajlar bakımından bir süper güç olarak görülebilir. Ne var ki, havza ülkeleri arasında Rusya’nın sahip olduğu ulusal kapasiteyi dengeleyebilecek bir müttefiklik ilişkisi yaratılabilmiş değildir. ABD ve AB’nin oluşturduğu Avro-Atlantik Dünyası ise Rusya’dan tehdit algılayan havza ülkeleri ile siyasal ve askeri müttefiklik ilişkileri geliştirerek havzadaki sistemik yapıyı tıpkı uluslararası sistem gibi, çok kutupluluk-ya da en azından iki kutupluluk-temelinde yeniden tanımlamak istemektedir.

KAYNAKÇA

- “Moscow to Prevent Ukraine, Georgia’s NATO Admission-Lavrov”, April 8, 2008, <http://en.rian.ru/russia/20080408/104105506.html>, (Erişim 20 Temmuz 2013).
- Ambrosio, Thomas. “Russia’s Quest For Multipolarity: A Response to US Foreign Policy in the Post-Cold War Era”, *European Security*, Vol. 10, No. 1, 2001, pp. 45-67.
- Antonenko, Oksana. “Towards a Comprehensive Regional Security Framework in the Black Sea Region After the Russia-Georgia War”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No. 3, 2009, pp. 259-269.
- Aybet, Gülnur. “The Evolution of NATO’s Three Phases and Turkey’s Transatlantic Relationship”, *Perceptions*, Vol. 17, No. 1, 2012, pp. 19-36.
- Aydın, Mustafa. “Europe’s New Region: The Black Sea in the Wider Europe Neighbourhood”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 5, No. 2, 2005, pp. 257-283.
- Aydın, Mustafa. “New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament”, *Center for Strategic Research*, 2000.
- Bassin, Mark. “Klasik ve Yeni Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık”, *Bilge Strateji*, C. 3, No. 4, 2011, s. 117-135.
- Bocutoğlu, Ersan and Koçer, Gökhan. “Politico-Economic Conflicts in the Black Sea Region in the Post Cold War Era”, *OSCE Yearbook*, 2006.
- Cankara, Pınar Özden ve Cankara, Yavuz. “Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikası’nda Yapılan Değişiklikler”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, 2007, s. 193-212.
- Christensen, Thomas J. *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization and Sino-American Conflict, 1947-1958*, Princeton University Press, New Jersey, 1996.
- Cornell, Svante E. “Georgia After the Rose Revolution: Geopolitical Predicament and Implications For US Policy”, February 1, 2007, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub757.pdf>, (Erişim 25 Temmuz 2013).
- Dragneva, Rilka and Wolczuk, Kataryna. “Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry?”, *Chatham House Briefing Paper*, 2012, pp. 1-16.

- Glaser, Charles L. "Realists As Optimists: Cooperation As Self-Help", *International Security*, Vol. 19, No. 3, 1996, pp. 50-90.
- Glaser, Charles L. and Kaufmann, Chaim. "What is the Offense-Defense Balance and Can We Measure It?", *International Security*, Vol. 22, No. 4, 1998, pp. 44-82.
- Goncharenko, Alexander. "The Wider Black Sea Area: New Geopolitical Realities, Regional Security Structures and Democratic Control: A Ukrainian View", *NATO Defense College Occasional Paper*, No. 11, 2005.
- Grieco, Joseph. "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, Vol. 42, No. 3, 1988, pp. 485-507.
- Güney, Nurşin Ateşoğlu. *Batı'nın Yeni Güvenlik Stratejileri AB-NATO-ABD*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006.
- Hartel, Andre. "Back to the Future?: Ukrainian-Russian Relations After Kyiv's Presidential Election," *Russian Analytical Digest*, No. 75, 2010, pp. 2-5.
- Hartwig, Ines. "Black Sea Economic Cooperation Process", *EIPASCOPE*, No. 1, 1997.
- Hatto, Ronald and Tomescu, Odetta. "The EU and the Wider Black Sea Region: Challenges and Policy Options", *Garnet Policy Brief*, No. 5, 2008.
- İmre, Ahmet. "Financial Cooperation Within the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 6, No. 2, 2006, pp. 243-255.
- Jervis, Robert. "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, No. 2, 1978, pp. 167-214.
- Jervis, Robert. "Realism and the Study of World Politics", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, 1998, pp. 971-991.
- Jervis, Robert. "Realism, Neoliberalism and Cooperation", *International Security*, Vol. 24, No. 1, 1999, pp. 42-63.
- Kydd, Andrew. "Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers do not Fight Each Other?", *Security Studies*, Vol. 7, No. 1, 1997, pp. 114-155.

- Larrabee, F. Stephen. "The United States and Security in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No. 3, 2009, pp. 301-315.
- Levy, Jack S. "The Offense/Defense Balance in Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis", *International Studies Quarterly*, Vol. 28, No. 2, 1984, pp. 219-238.
- Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton Publishing, New York, 2001.
- Mikhelidze, Nona. "After the 2008 Russia-Georgia War: Implications For the Wider Caucasus and Prospects For Western Involvement in Conflict Resolution", February 7, 2009, <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai0901.pdf>, (Erişim 21 Temmuz 2013).
- Montgomery, Evan Braden. "Breaking Out of the Security Dilemma: Realism, Reassurance and the Problem of Uncertainty", *International Security*, Vol. 31, No. 2, 2006, pp. 151-185.
- Oktay, Emel G. "Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü," *Uluslararası İlişkiler*, C. 3, No. 10, 2006, s. 149-179.
- Özbay, Fatih. "The Relations Between Turkey and Russia in the 2000s", *Perceptions*, Vol. 16, 2011, pp. 69-92.
- Öztürk, Hilal Günay. "İki Vitesli Değil Çok Vitesli Avrupa'ya Doğru", *TASAV Dış Politika Araştırmaları Merkezi*, No. 2, 2013.
- Panagiotou, Ritsa. "The Greek Crisis As a Crisis of EU Enlargement: How will the Western Balkans be Affected?", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 13, No. 1, 2013, pp. 89-104.
- Powell, Robert. "Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate", *International Organization*, Vol. 48, No. 2, 1994, pp. 313-344.
- Rose, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, pp. 144-172.
- Schweller, Randall. "Neorealism's Status Quo Bias: What Security Dilemma?", *Security Studies*, Vol. 5, No. 3, 1996, pp. 90-121.
- Smith, Julianne. "The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Deja Vu?", *CSIS Project*, 2008.

- Snyder, Glenn H. "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security", *International Security*, Vol. 27, No. 1, 2002, pp. 149-173.
- Snyder, Jack. *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York, 1991.
- Sönmez, Sait. "Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi", *Gazi Akademik Bakış*, C. 3, No. 6, 2010, s. 73-96.
- Stinga, Aurelian. "European Security in the Wider Black Sea Area", *USAWC Strategy Research Project*, No. 12, 2007.
- Taliaferro, Jeffrey W. "Security Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, Vol. 25, No. 3, 2001, pp. 128-161.
- Tellal, Erel. "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 65, No. 3, 2010, s. 189-236.
- Tsantoulis, Yannis. "Geopolitics (Subregionalism), Discourse and a Troubled 'Power Triangle' in the Black Sea", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No. 3, 2009, pp. 243-258.
- Tüysüzoğlu, Göktürk. *Karadeniz Havzası'nda Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması*, Derin Yayınları, İstanbul, 2013.
- Valeriano, Brandon. "The Tragedy of Offensive Realism", *International Interactions*, Vol. 35, No. 2, 2009, pp. 179-206.
- Waltz, Kenneth N. "Structural Realism After the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, pp. 5-41.
- Wohlforth, William C. "The Stability of A Unipolar World", *International Security*, Vol. 24, No. 1, 1999, pp. 5-41.
- Zakaria, Fared. *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, New Jersey, 1998.